

UŽITÍ OPUKY JAKO STAVEBNÍHO MATERIÁLU (NA PŘÍKLADU PODŽBÁNSKA, OKRES RAKOVNÍK)

Opuka patří mezi základní stavební materiál kamenných staveb v námi sledované oblasti v českých zemích, které velmi často charakterizovaly stavby vyzděné z opukových kvádrů v kombinaci s režnou pálenou cihlou, uplatněnou především nad okenními a vstupními otvory a u korunních říms. Čerstvě vytěžená opuka určená na kvádríkové zdivo se obvykle nechala přes zimu tzv. „vymrznout“, aby kámen ztratil svou přirozenou vlhkost a stal se odolnějším vůči povětrnostním vlivům. Ve sledované oblasti Džbánu (okres Rakovník) se opukové stavby neomítaly, protože na zdejší opuce – vlivem hladšího povrchu způsobeného vyšším podílem jemnozrnných složek – se omítka neudržela. Tato opuka je použitelná i na sochařské výtvořky. Právě spojení tohoto typu opuky s pálenou režnou cihlou dosahovalo u staveb zvláštního estetického účinku. Naopak na Slánsku a Lounsku se opukové stavby omítaly. Z řady zdrojů opuky patří k nejdůležitějším ložiskům v okolí Prahy a ve středních Čechách, kromě oblasti – východní část Džbánu, Přední Kopanina, dále zaniklé lomy na Bílé Hoře a na Strahově, rovněž tak Mělnicko a Slánsko. Zemědělské usedlosti budované z kvádríkového (neomítaného) opukového zdiva se dochovaly například i v obci Sedlec, v okrese Ústí nad Orlicí.

V českých vesnicích Podžbánska vznikají převážně v druhé polovině 19. století přízemní i patrové domy (a další objekty tvořící zástavbu těchto vesnic) z neomítaného, velmi pečlivě provedeného opukového materiálu. Lze souhlasit s tvrzením Ing. arch. Jana Pešty, že - „Tato specifická opuková architektura svým strohým, ale nesmírně působivým ztvárněním nemá v českých zemích obdoby“. Z obcí, kde se na okrese Rakovník do dnešní doby dochovaly hodnotné stavby stavěné z kvádrů z neomítané opuky, vázané na sucho nebo jen na hlínu, jmenujme především obce – Hředle, Mutějovice a Nesuchyni. Zkoumanou problematiku lze sledovat, kromě průzkumů v terénu, též na fotodokumentaci a dále prostřednictvím archivních pramenů, které se obecně k tomuto typu odborného studia málo využívají.

Jde o školskou kroniku obce Mutějovice, I. část (1909 – 1911), z fondů Státního okresního archívu Rakovník pak jde o fond Berní správa Rakovník. Průzkumem v obci Nesuchyně bylo zdokumentováno několik velmi hodnotných staveb, k nimž patří dům čp. 69. Byl zbudován z nespárovaných kvádrů (štuků) z neomítané opuky, pod vrcholem štítu je umístěn kruhový větrací otvor. Na nadokenní pásy bylo užito pálených či bílých cihel. Kromě domů byly z tohoto typu opuky budovány i hospodářské objekty (stodoly, chlévy) a i v této oblasti poměrně hojně rozšířené sušárny chmele (například sušárna chmele ve dvoře usedlosti čp. 3 v obci Nesuchyně). Tento typ opuky byla využívána i na stavbu sakrálních objektů – například kostelů a kaplí. To dokládá i kostel (spíše však kaple) sv. Prokopa v Nesuchyni, která byla zbudována rovněž z neomítané opuky v letech 1740 – 1744, objekt byl kolem roku 1850 novorománsky přestavěn a zřejmě pak i omítnut. Z opuky byl vystaven i pseudogotický kostel sv. Markéty v obce Kroučová. Dokončen byl v roce 1903 a dokládá užití opuky na sakrální stavbu ještě na počátku 20. století. V této souvislosti je třeba též připomenout ve zkoumané oblasti těžbu černého uhlí jednotlivými těžaři i uhelnými společnostmi na katastru obcí Mutějovice a Hředle.

Příslušné archivní prameny (jak bude ukázáno níže) i terénní průzkumy dokládají vznik opukových domů ve sledovaném regionu Podžbánska až od druhé poloviny 19. století (v Nesuchyni datovaný dům čp. 13 k roku 1878 nebo dům čp. 27 datovaný rokem 1877 se zajímavě tvarovanými větracími otvory). Podobné příklady architektonicky i výzdobou hodnotných domů vidíme dnes i v obci Mutějovice – čp. 12, 22, 53 nebo čp. 13 – patrová budova bývalého mlýna s dochovaným náhonem. Jde v podstatě o stavby, zachované relativně téměř v původním stavu s neomítanými reznými fasádami. Co se týče obce Mutějovice může dokládat vznik opukový domů jistě i plán z roku 1859 na postavení patrového domu s mohutným kamenným ostěním u oken, sedlová střecha je opatřena dvojicí vikýřů a vjezd do okapově orientovaného domu je symetricky umístěn uprostřed. Zajímavá je též podokapní římsa s konzolkami, která je pro opukové domy sledované oblasti dosti charakteristická. Z téže obce pochází i plán na postavení velkého rozsáhlého patrového (opět s největší pravděpodobností opukové stavby) domu čp. 25 z roku 1864 s obytnou a hospodářskou částí v přízemí a i v patře, kde je spolu se světnicí a síní prostora sýpky. Honosně vypadá na plánu z roku 1859 dům čp. 40 v Mutějovicích, patrový, s výrazným ostěním oken, s podokapní římsou s konzolkami,

ve střeše domu na sedlové střeše se nacházejí dvě řady vikýřů. Pro majitele usedlosti čp. 30 v obci Mutějovice byl zhotoven v roce 1860 plán na postavení čtyřboké kamenné (opět zřejmě opukové) stodoly na zahradě usedlosti. Stodola byla příčně průjezdná, o půdorysu: mlat a po stranách dvě perny. Zajímavý typ domu představuje stavební plán pro zbudování nového (patrového) domu Štěpána Witnera v obci Hředle (čp.není na plánu uvedeno) s hospodářskou částí v přízemí a obytnou částí se dvěma světnicemi v patře.

Je třeba konstatovat, že obytné i hospodářské objekty stavěné převážně z neomítané opuky byly budovány z dostupného stavebního materiálu, který především v kombinaci s pálenou cihlou či keramickými dílci umožnil vytvářet v tomto regionu stavebně i esteticky dokonalé vesnické stavby.

Použitá literatura a prameny:

Hanzl, Zdeněk a kol. Kámen v rukodělné výrobě českého venkova. Praha 2003.

Pešková, Zuzana. Velkorysé návsí na Rakovnicku. Rakovnický historický sborník, VIII/2011, s. 29 – 75.

Pešta, Jan. Encyklopedie českých vesnic. Díl I. Střední Čechy a Praha. Praha 2003.

Státní okresní archiv Rakovník, fond Berní správa Rakovník, Mutějovice – plány, karton č. 35.

Státní okresní archiv Rakovník, fond Berní správa Rakovník, Hředle – plány, karton č. 33.